

ЗАСТОСУВАННЯ ТРЕНІНГОВОГО МЕТОДУ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Стаття присвячена дослідженню методичних підходів к підготовці фахівців з соціальної роботи у ВНЗ. Автори відзначають, що зміст усіх навчальних дисциплін у галузі соціальної роботи має носити максимально праксеологічну спрямованість. У статті аналізуються соціально-психологічні ефекти при застосуванні соціально-психологічного тренінгу у процесі практичних занять у ВНЗ. Досвід, набутий на заняттях з елементами тренінгу, в процесі вивчення дисципліни «Технології та методи соціальної роботи» сприяє формуванню і розвитку таких якостей, як самостійність, пізнавальна активність, спрямованість на оволодіння професією. Завдяки тренінгової форми організації занять забезпечується оволодіння та переосмислення теоретичних і практичних підходів, присвоєння понятійного апарату, методів і принципів соціальної роботи, що були обґрунтовані на лекціях.

Ключові слова: соціальна робота, підготовка фахівців, соціальні технології, тренінговий метод, соціально-психологічний тренінг, фасілітація учбової діяльності.

Статья посвящена исследованию методических подходов при подготовке специалистов социальной работы в ВУЗе. Авторы отмечают, что содержание всех учебных дисциплин в области социальной работы должно носить максимально праксиологический характер. В статье анализируются социально-психологические эффекты при применении социально-психологического тренинга на практических занятиях в ВУЗе. Опыт, приобретенный на занятиях, организованных в тренинговой форме для изучения дисциплины «Технологии и методы социальной работы», способствует формированию и развитию самостоятельности, познавательной активности студентов, нацеленности на овладение профессией. Тренинговая форма организации занятий позволяет освоить и переосмыслить теоретические и практические подходы, присвоить понятийный аппарат, методы и принципы социальной работы, которые были рассмотрены на лекциях.

Ключевые слова: социальная работа, подготовка специалистов, социальные технологии, тренинговый метод, социально-психологический тренинг, фасилитация учебной деятельности.

The article investigates methodological approaches in the training of social work at the university. The authors note that the contents of all disciplines in the field of social work should be of maximum praxeological character. The article analyzes the social and psychological effects of the socio-psychological training application in practical classes at the university. The experience gained in the learning process, which organized in the form of training for the study course «Technology and techniques of social work», promotes the formation and development of self-reliance, cognitive activity of students, focus on the mastery of the profession. Training form of organization allows to learn and to rethink the theoretical and practical approaches, appropriate conceptual positions, methods and principles of social work, which were considered in the lectures.

Keywords: social work, specialist the preparation, social technology, training method, socio-psychological training, facilitation of educational activities.

Постановка проблеми. Орієнтація сучасного суспільства на сталий розвиток висуває нові вимоги до навчально-освітнього процесу. На даний час, головною метою професійної освіти стає створення умов для розвитку, саморозвитку і самореалізації особистості, надання психолого-педагогічної

допомоги студенту в становленні його суб'єктності як громадянина та професіонала.

Інформаційне суспільство характеризується радикальним переглядом засобів придбання і використання знань. Звідси глобальний процес пошуків нових моделей освітніх систем, нової освітньої парадигми. Розвиток Internet-технологій, практично, знімає з викладача ВНЗ завдання накопичення і трансляції інформації, змінює акцент з репродуктивно-інформаційної функції (пояснення, повідомлення певного набору відомих фактів, готових ідей і висновків) на креативно-евристичну (розвиток здатності самостійно здобувати знання, інтерпретувати їх, визначати сенс), на функцію самостійного конструювання освітнього процесу [Литвак, 2012].

Ще наприкінці шістдесятих років минулого століття К. Роджерс підкреслював, що в сучасному світі, який характеризується постійними змінами, необхідно перенести акцент в процесі навчання з викладання на активне вчення, організувати викладання не як трансляцію інформації, а як фасілітацію осмисленого навчання. Під фасілітацією (от англ. *fasilitate* – полегшувати) розуміється полегшення і одночасно стимулювання процесу навчання для учня, тобто створення інтелектуальної та емоційної обстановки в аудиторії, атмосфери психологічної та педагогічної підтримки [Роджерс, 2002].

Метою статті є аналіз ефективності використання тренінгових методів навчання, орієнтованих на підвищення практичності і ефективності освітнього процесу у ВНЗ при підготовки фахівців у галузі соціальної роботи.

Вклад основного матеріалу і результатів дослідження.

Діяльність соціального працівника спрямована на створення умов та надання професійної соціальної допомоги людям, які опинились в скрутних життєвих обставинах, що порушує їх соціальну адаптацію. Ефективне виконання завдань соціальної роботи передбачає наявність певного кола професійних компетенцій, серед яких:

- вміння аналізувати соціальні проблеми (соціальний стан певної категорії клієнтів), причини їх виникнення, тенденції розвитку, наслідки;
- вміння виявляти і аналізувати соціальні, психологічні, демографічні особливості соціальних груп та окремих індивідів, які є об'єктом соціальної роботи, з метою вдосконалення адресної соціальної допомоги;
- навички управління процесом розв'язання проблем клієнтів;
- володіння методами і засобами вирішення соціальних конфліктів в системах різного рівня (від індивідуального рівня проблем клієнта до рівня міжгрупових соціальних конфліктів);

– навички організації командної взаємодії, налагоджування комунікації в системі міжособистісної взаємодії, розробки та впровадження мотиваційних програм;

– здатність застосовувати особливі вміння та навички спілкування, що є характерними для процесу посередництва та, взагалі, для створення ефективних стосунків з клієнтами та партнерами по вирішенню соціальної проблеми.

Підготовка фахівця соціальної роботи у ВНЗ передбачає формування професійних знань, умінь, що дозволяють здійснювати рішення типових задач завдяки спеціально організованим формам та методам навчання, в т.ч., на основі застосування соціально-психологічних технологій.

Зміст всіх навчальних дисциплін в області соціальної роботи має носити максимально практикологічний характер. Навіть лекційні заняття повинні бути для студентів певним видом практичної підготовки до майбутньої роботи: слухаючи лекторів, вони можуть і повинні вчитися інтелектуально-евристичному мисленню з приводу своєї діяльності в системі соціальної роботи [*Модели в социальной работе...*, 1999]. Органічною частиною підвищення якості вищої професійної освіти в галузі соціальної роботи є виробнича практика.

Дисципліна «Технології та методи соціальної роботи» є базовою в циклі фундаментальних дисциплін навчального плану спеціальності «Соціальна робота». Це пов'язано як з теоретичним осмисленням і освоєнням технологій соціальної роботи, так і з безпосереднім впровадженням та використанням цих технологій в практичній діяльності майбутнього соціального працівника. Необхідність технологізації соціальної роботи пов'язана з тим, що в умовах обмежених соціальних ресурсів і величезної кількості соціальних проблем вплив може бути ефективним тільки за умови послідовності і професійності здійснення заходів, що підтвердили високу результативність та пройшли перевірку часом. «Типові ситуації вимагають використання типових процедур. Деякі типові процедури перетворюються в алгоритми - системи послідовних дій, причому кожна наступна дія обумовлена попередньою, а в сукупності вони визначають ефективність виконання завдання» [*Технологии социальной работы...*, 2003: с.16].

Практикологію можна вважати серцевиною освіти в галузі соціальної роботи. Навчальна дисципліна «Технології та методи соціальної роботи» має максимально практикологічний характер. Серед методів, які використовуються на практичних заняттях, можна виділити наступні: пояснення, соціально-психологічний тренінг, групові дискусії, вправи, фасілітацію навчального процесу. Лабораторні заняття, що проводяться в тренінговій формі, є певним видом практичної підготовки до майбутньої роботи.

Одним з ефективних засобів навчання і розвитку особистості є соціально-психологічний тренінг. Термін «соціально-психологічний тренінг», згідно з визначенням, запропонованим Л. Петровською, це «засіб впливу, спрямований на розвиток знань, соціальних установок, умінь і досвіду в області міжособистісного спілкування» [Петровская, 1982]. Ефективність застосування тренінгових технологій в освітньому процесі підтверджена численними дослідженнями. Більш детально особливості організації соціально-психологічного тренінгу та аналіз його ефектів наведені в роботах І. Вачкова (1999), Ю. Ємельянова (1985), Т. Зайцевої (2002), С. Макшанова (1997), Л. Петровскої (1982; 1989), В. Ромека (2005), К. Рудестама (1982).

Соціально-психологічний тренінг використовується для полегшення засвоєння навчального матеріалу, оскільки є формою активного навчання та розвитку, завдяки створенню спеціальних умов для самостійного пошуку учасниками способів вирішення проблемних ситуацій. На думку І. Беха, тренінг є «складовою підготовки спеціалістів різного профілю – керівників, педагогів, лікарів, новим напрямом, що передбачає загальний вплив на особистість, створює оптимальні умови для регуляції цілісного організму, а також сприяє підвищенню емоційної стійкості випускників вищих навчальних закладів» [Бех, 2003: с. 269–270].

В ході тренінгів студент здобуває нові знання, вміння і навички, які не можуть бути отримані в ході аудиторних лекційних занять. На думку Ю. Ємельянова, тренінг є методом розвитку здібностей до навчання та оволодіння будь-яким складним видом діяльності [Ємельянов, 1985].

Специфіка застосування проблемно-орієнтованої тренінгової форми навчання проявляється у певних рисах, а саме:

- дотримання ряду принципів групової роботи (прийняття кожного індивіда, з врахуванням його унікальних можливостей та обмежень; акцент на взаєминах між учасниками групи, які розвиваються та аналізуються в ситуації «тут і тепер»; модифікація групового процесу в контексті зміни групових завдань);
- націленість на надання допомоги учасникам групи в саморозвитку, при цьому така допомога виходить не тільки (а часом і не стільки) від ведучого, скільки від самих учасників;
- певна просторова організація (робота в зручному ізолюваному приміщенні, наявність певних засобів фіксації матеріалу);
- застосування активних методів групової роботи;
- об'єктивація суб'єктивних почуттів і емоцій учасників групи щодо один одного і того, що відбувається в групі (багатоаспектне бачення проблемної соціальної ситуації, в т. ч., з позицій соціального працівника, клієнта, інших учасників ситуації; активізація рефлексивних процесів);
- атмосфера розкнутості і свободи спілкування між учасниками, клімат психологічної безпеки [Ромек, 2005].

Завдяки тренінгової форми організації занять забезпечується оволодіння та переосмислення теоретичних і практичних підходів, присвоєння понятійного апарату, методів і принципів соціальної роботи, що були обгрунтовані на лекціях.

У професійній теоретичній та практичній підготовці майбутні соціальні працівники повинні навчитися проводити аналіз ситуації клієнта на декількох рівнях: структурному, який полягає в розумінні феноменів і фактів про структуру та функції суспільного устрою; організаційному, який полягає в аналізі потреб, ресурсів і їх розподілу в співвідношенні до потреб; аналізі ступеня складності ситуації, в якій опинилися клієнт або група; виявленні шляхів, за допомогою яких втручання соціального працівника забезпечить клієнту (клієнтам) доступ до необхідних ресурсів; інтеракційному, або психосоціальному, який полягає в тому, як можна зрозуміти особистісні труднощі клієнта або групи з точки зору ефекту впливу як зовнішніх, структурних сил, так і особистісних особливостей [Психологія соціальної роботи..., 2004: с. 58]. Домашнє завдання передбачає проведення самоаналізу студентом своєї поведінки при роботі в малих групах.

Тренінговий метод є найбільш ефективним при освоєнні інтеракційного або психосоціального рівня аналізу ситуації клієнта. До базових методів соціально-психологічного тренінгу (СПТ) відносяться групова дискусія та рольова гра.

Групова дискусія як метод СПТ являє собою колективне обговорення будь-якої проблеми з метою знаходження спільного рішення, спільного погляду на проблему [Rudestam, 1982]. У процесі дискусії відбувається зіставлення думок з обговорюваної проблеми. Її цінність полягає в тому, що завдяки принципу зворотного зв'язку і майстерності викладача – керівника дискусії, кожен учасник тренінгового заняття має можливість побачити, наскільки великі індивідуальні відмінності людей в сприйнятті й поясненні різних навчальних соціально-орієнтованих проблемних ситуацій.

Серед ігрових методів СПТ найбільше поширення отримали метод ділової гри та метод рольової гри [Зайцева, 2002]. У діловій грі (робота з випадком, case-study) найбільша увага приділяється відпрацюванню взаємодії учасників гри в ситуаціях пошуку вирішення завдань щодо проблемного поля клієнта соціальної роботи, і набагато менше – аналізу міжособистісних відносин, причин і мотивів вчинків клієнтів, що опинилися в складній життєвій ситуації. Основний акцент тут робиться на інструментальному аспекті навчання, створення індивідуальних підходів, діяльнісних принципів і цінностей в роботі з різними випадками. При організації групової роботи з case-study викладачеві відводяться ролі експерта, посередника і фасілітатора.

У рольовій грі предметом вивчення є закономірності міжособистісного спілкування в єдності трьох його сторін: комунікативної,

перцептивної та інтерактивної. У рольовій грі пропонується кожному зі студентів - учасників виконати роль відповідно до його уявлень про характер поведінки клієнта соціальної роботи. Інші учасники тренінгу виступають як глядачі-експерти, які повинні обговорити, чия лінія поведінки була оптимальною, з точки зору пошуку соціальних і соціально-психологічних ресурсів для клієнта соціальної роботи.

Психологічна безпека в тренінгу досягається в процесі фасілітації навчального процесу за рахунок визнання безумовної цінності особистості і створення обстановки, в якій відсутнє зовнішнє оцінювання. Викладач зможе забезпечувати умови для розвитку та сприяти творчому підходу при вирішенні навчальних завдань, якщо сам переконаний, що будь-яка людина самотутня і неповторна у всіх своїх проявах, незалежно від виявлених навичок в сьогодні.

Дискусія в процесі обговорення пошуку розв'язання проблемної ситуації клієнта соціальної роботи повинна бути організованою, впорядкованою, забезпечувати включення всіх студентів в навчальний процес. В межах проведення занять з використанням СПТ і дискусій змінюється функція викладача. Він виконує роль професійного ведучого (фасілітатора), основна мета якого – допомогти групі зрозуміти поставлене перед нею проблему соціальної роботи та знайти шляхи її вирішення. Мета фасілітатора – підтримувати групу задля виконання поставленого перед нею завдання. Викладач як фасілітатор повинен мати навички, необхідні для допомоги студентам не тільки в освоєнні навчального матеріалу, а й допомогти їм визначити власні цілі навчання і вибрати стратегії, для їх досягнення [Литвак, 2012].

Головне завдання фасілітатора є донесення до студента думки про те, що основний результат процесу навчання у ВНЗ – це здатність до інтенсивного процесу грамотного пошуку знань. Основна ідея такого підходу полягає в тому, що опора на процес евристичного пошуку рішень, в порівнянні з орієнтацією на знання фактів, має більш значимий зміст в якості мети освітнього процесу в сучасному світі.

К. Роджерс виділяє три основні настанови вчителя-фасілітатора. Перша установка - це «істинність» або «конгруентність» вчителя, тобто він повинен бути саме таким, яким він є насправді. Друга настанова, описується термінами «прийняття», «довіра» та являє собою внутрішню впевненість вчителя в можливостях і здібностях кожного учня і третя настанова – це «емпатичне розуміння», це бачення вчителем внутрішнього світу і поведінки кожного учня з його внутрішньої позиції [Роджерс, 2002].

Фасілітація дозволяє студентам усвідомлювати і проявляти самостійні думки, емоційні стани, створює відчуття психологічної свободи. Це забезпечує щирість і довіру, а також невимушене освоєння понять і значень, що є частиною навчальної діяльності. Досвід, набутий на заняттях з елементами тренінгу, в процесі вивчення дисципліни «Технології та

методи соціальної роботи» сприяє формуванню і розвитку таких якостей, як самостійність, пізнавальна активність, спрямованість на оволодіння професією. Ці якості відіграють важливу роль в становленні майбутніх фахівців соціальної роботи.

Висновки. Вміння і навички, які формуються в штучно створеній соціально-психологічному середовищі, дозволяють ефективно вирішувати складні проблеми, що виникають в міжособистісному і діловому спілкуванні.

Відмінною особливістю роботи студентів на заняттях з елементами тренінгу є те, що в якості що підлягає засвоєнню змісту тут виступають не тільки предметні знання, а й уявлення про себе, інших людей, законах міжособистісного спілкування та групової динаміки, праксіологічна професійна орієнтація в широкому колі соціальних проблем.

ЛІТЕРАТУРА

- Бех, 2003* – Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 2: Особистісно-орієнтований підхід: когнітивно-практичні засади / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
- Емельянов, 1985* – Емельянов Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение / Ю.Н. Емельянов. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1985. – 168 с.
- Зайцева, 2002* – Зайцева Т.В. Теория психологического тренинга. Психологический тренинг как инструментальное действие / Т.В. Зайцева. – СПб. : Речь, М.: Смысл, 2002. – 80 с.
- Литвак, 2012* – Литвак Б.Г. Управленческие решения. Практикум / Б.Г. Литвак. – М. : Изд-во «Московская финансово-промышленная академия», 2012. – 448 с.
- Модели в социальной работе..., 1999* – Модели в социальной работе : из разных истоков – к одному полю деятельности / Гюнн Странд Хатчинсон, Сив Олтедал [Под ред. Р. И. Даниловой]. – Архангельск : Изд-во Архангельской государственной медицинской академии, 1999. – 206 с.
- Петровская, 2004* – Петровская Л.А. Теоретические и методологические проблемы социально-психологического тренинга / Л.А. Петровская. – М. : Изд-во МГУ, 1982. – 168 с.
- Психология социальной работы..., 2004* – Психология социальной работы. Учебное пособие / [Под общ. ред. М. А. Гулиной]. – СПб. : Питер, 2004. – 351 с.
- Роджерс, 2002* – Роджерс К. Свобода учиться = Freedom to learn : новая идеология и политика образования - человекоцентрированный психологический подход / К. Роджерс, Дж. Фрейберг. – М. : Смысл, 2002. – 527 с.
- Ромек, 2005* – Ромек В.Г. Тренинг уверенности в межличностных отношениях / В.Г. Ромек. – М. : Экзамен, 2005. – 175 с.
- Технологии социальной работы, 2003* – Технологии социальной работы / [Под общ. ред. Е.И. Холостовой]. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 400 с.
- Rudestam, 1982* – Rudestam, Kjell Eric. Experiential Groups in Theory and Practice. Monterey, California: Brooks / Cole Publishing Company, 1982.

REFERENCES

- Bekh, 2003* – Bekh, I. Vikhovannya osobistosti: u 2 kn. Kn. 2. Osobististno-orientovaniy pidkhid: kognitivno-praktichni zasady. – Kijiv : Lybid, 2003. – 344 p. (in Ukraine).
- Emel'yanov, 1985* – Emel'yanov, Ju. Aktivnoe social'no-psikhologicheskoe obuchenie. - Leningrad: Leningradskij gosudarstvennyj universitet Publ, 1985. – 168 p. (in Russian).
- Zajceva, 2002* – Zajceva T.V. Teoriya psikhologicheskogo treninga. Psikhologicheskij trening kak instrumental'noe dejistvie. – Sankt Peterburg, Moscow, 2002. – 80 p. (in Russian).
- Litvak, 2012* – Litvak B. Upravlencheskie resheniya. Praktikum. – Moscow : Moscovskaya finansovo-promyshlennaja akademija Publ, 2012. – 448 p. (in Russian).

- Modeli v sotcial'noj rabote, 1999* – Modeli v sotcial'noj rabote : iz raznykh istokov – k odnomu polju deyatel'nosti. Gjun Strand Hatchinson, Siv Oltedal [Ed. by P.I. Danilovoj]. – Arkhangel'sk : Arkhangel'skaja gosudarstvennaja medicinskaja akademija Publ, 1999. – 206 p. (in Russian).
- Petrovskaja, 1982* – Petrovskaja L. Teoreticheskiye i metodologicheskiye problemy social'no-psikhologicheskogo treninga. – Moscow: Moscovskij gosudarstvennyj universitet Publ, 1982. – 168 p. (in Russian).
- Psikhologija social'noj roboty, 2004* – Psikhologija social'noj roboty. Ed. by M. Gulinoj. – Sankt Peterburg: Piter, 2004. – 351 p. (in Russian).
- Rodjers, 2002* – Rodjers K., Freijberg Dzh. Svoboda uchit'sja = Freedom to learn : novaja ideologija i politika obrazovanija chelovekocentrirovannyj psikhologicheskij podkhod. – Moscow : Smysl, 2002. – 527 p. (in Russian).
- Romek, 2003* – Romek V. Trening uverennosti v mezhlichnostnikh otnosheniyakh. – Moscow : Ekzamen, 2005. – 175 p. (in Russian).
- Tekhnologii social'noj roboty, 2003* – Tekhnologii social'noj roboty. Ed. by E. Kholostovoj. – Moscow, 2003. – 400 p. (in Russian).
- Rudestam, 1982* – Rudestam, Kjel Eric. Experiential Groups in Theory and Practiece. Monterey, California : Brooks / Cole Publishing Company, 1982.

УДК 796.071.2:316.628

Оксана Мельник

ФАКТОРИ, ЩО ДЕТЕРМІНУЮТЬ ВПЛИВ НА МОТИВАЦІЮ СПОРТСМЕНА (на прикладі лижних видів спорту)

У статті робиться акцент на високу значимість спортивної мотивації та її прояв у спрямованості спортсменів до спортивного вдосконалення, досягнення високих результатів у спорті і спортивному довголітті. Здійснений аналіз окремих особливостей розвитку мотивації спортсменів на різних етапах змагальної діяльності. Виділені основні мотиви професійної діяльності спортсменів. Визначені основні фактори мотивації спортсмена, які детермінують спортивну діяльність.

Ключові слова: мотиваційні детермінанти, спортсмен, спортивна діяльність, сила мотивації, структура мотивації.

В статье делается акцент на высокую значимость спортивной мотивации и ее проявление в направленности спортсменов к спортивному совершенствованию, достижению высоких результатов в спорте и спортивном долголетии. Проведен анализ отдельных особенностей развития мотивации спортсменов на различных этапах соревновательной деятельности. Выделены основные мотивы профессиональной деятельности спортсменов. Определены основные факторы мотивации спортсмена, детерминирующие спортивную деятельность.

Ключевые слова: мотивационные детерминанты, спортсмен, спортивная деятельность, сила мотивации, структура мотивации.

The article emphasizes the high significance of sports motivation, which manifests itself in the direction of the athletes to the sporting excellence, achieving high results in sports and sports longevity. The analysis of the individual features of the motivation of athletes at different stages of competitive activity. The basic motivation of professional activity athletes. The main motivating factors athlete determining sports activities. With increasing motivation increases the efficiency of the athlete, but to a certain level which does not exceed the optimum power of motivation. Established that the basic characteristics of motivation is self-assertion, self-fulfillment, achievement support. They were identified leading indicators of the success of the athletes, namely - a measure of self-confidence and motivation indicator of success. Summing could have identified the following key motivational determinants of